

Leonardo Gutausko poezijos rinkiniai vaikams: folklorinio pasaulėvaizdžio gaivinimas ir autorinė stilistika

Gintarė Bernotienė

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Antakalnio g. 6, 10308 Vilnius

El. paštas gintare.bernotiene@gmail.com

Šiame straipsnyje analizuojama poetinių tekstų ir iliustracijų sąveika Leonardo Gutausko sovietmečiu sukurtose poezijos knygose vaikams. Atidi formalioji jų analizė leidžia pasekti, kaip glaudžiai į savo originaliąją kūrybą L. Gutauskas yra integravęs iš tautosakos ir tautodailės perimtus vaizdinius, vaizdo kūrimo principus, kompozicines schemas, žanrus. Akiratyje lieka ir svarbus autoriaus inovacijų kuriant tradicijos parašėse klausimas; pasitelkęs stilizavimą, dekoratyvumą ir pasiūšą kaip tam tikras citavimo praktikas ir jas transformuodamas L. Gutauskas savo sukurtuose darbuose pasiekia unikalią autorinės traktuotės ir tradiciškumo sintezę.

RAKTAŽODŽIAI: Leonardas Gutauskas, poezija vaikams, iliustracijos, etnokultūra, intertekstualumas, sovietmetis

Įžanga

Leonardo Gutausko kūryba++ vaikams, o ypač jo iliustruotos poezijos knygos, teikia retą galimybę knygos turinio – poezijos ir vaizdo – kūrimo procesą suvokti ir analizuoti kaip darnią skirtingomis meno kalbomis bylojančią visumą. 1969–1986 m., t. y. vėlyvuju sovietmečiu, L. Gutauskas išleido 9 poezijos rinkinius ir vieną rinktinę¹, vėliau dar sukūrė 10 prozos knygų vaikams. Prisiminus, kad tuo laiku kitų lietuvių literatūrą vaikams kūrusių ir savo kūrinius iliustravusių rašytojų ar, antraip žvelgiant, piešiančių ir rašančių dailininkų nebūta (tik vėliau ėmė kurti ir plačiai išgarsėjo Kęstutis Kasparavičius, keletą knygų vaikams sukūrė ir iliustravo Jurga Ivanauskaitė, Laisvydė Šalčiūtė, Ieva Babilaitė, pasakojimų serijomis išgarsėjo Lina Žutautė, Kotryna Zylė), į šį L. Gutausko darbų korpusą įdomu pažvelgti kaip į vientisą laikotarpio specifika paženklintą fenomeną, praskleidžiantį, kaip žodinę kūrybą esmingai praplečiantis pasakojimas vaizdu prisidėjo perteikiant ir įtvirtinant ne visuomet tekste išryškėjančius pasaulėvaizdžio aspektus. Atidi formalioji žodinio ir vaizdinio elementų analizė šiose L. Gutausko vaikams skirtose poezijos knygose ir kiekvienoje jų vis kitoks aktualus santykio su visa tautosakos ir tautodailės tradicija modelis ir bus šio straipsnio dėmesio centre.

L. Gutausko kūryboje vaikams bene svarbiausias yra ir visai meninei jo kūrybai būdingas santykio su tradicija klausimas – yra pavyzdžių, kad L. Gutauskas prie jos

¹ Gutauskas, L. *Du žvirbliai*. Vilnius: Vaga, 1969 (DŽ); Gutauskas, L. *Vaško dvarėlis*. Vilnius: Vaga, 1970 (VD); Gutauskas, L. *Girių giesmės devynbalsės*. Vilnius: Vaga, 1972; Gutauskas, L. *Sakmės apie bičių darbus*. Vilnius: Vaga, 1973; Gutauskas, L. *Baltasparniai malūnėliai*. Vilnius: Vaga, 1974 (BM); Gutauskas, L. *Juoda žemėlė – baltas pyragėlis*. Vilnius: Vaga, 1977; Gutauskas, L. *Dangaus kalvis Perkūnas*. Vilnius: Vaga, 1980 (DK); Gutauskas, L. *Sidabro žuvys žaidžia*. Vilnius: Vaga, 1981; Gutauskas, L. *Kur nakoja vėjai: eilėraščių rinktinė*. Vilnius: Vaga, 1983 (KNV); Gutauskas, L. *Paukščių takas*. Vilnius: Vytury, 1986 (PT). Toliau cituojant skliausteliuose nurodoma rinkinio santrumpa ir puslapių numeris.

priartėja tiek, jog kai kurie jo naujai sukurtieji eilėraščiai tampa tautosakos tekstų invariantais, o autoriaus požiūris į kultūros ruošiniais besiremiančios kūrybos principus primena daug ankstesnėse kultūros epochose – Tolimuosiuose Rytuose ar viduramžiais² – klestėjusį požiūrį į autorystę kaip talentingą, taiklų tradicijos pagerinimą ir pratęsimą. Stilizuojant iliustracijose išgautas panašumas į liaudies meną yra L. Gutausko siekiamybė, efektas, kuris, beveik visiškai suspendavus individualią menininko viziją ir raišką, leidžia kurti etninės tradicijos, kuria jis seka poetiniuose ir vaizdiniuose tekstuose, tąsą (pvz., net L. Gutausko individualiam tapybos stiliui būdingą dekoratyvumą galime traktuoti kaip vieną iš stilizavimo, t. y. sąlygiško apibendrinimo, apraiškų.) Taigi formaliu galintis atrodyti autorinio indėlio į tradicijos plėtotę klausimas tyrinėjant L. Gutausko knygas vaikams yra adekvatus ir atskleidžia jo kūrybos savitumą.

Šiame tyrime keliamu klausimu – teksto ir vaizdo tarpusavio įtakų L. Gutausko autorinėse knygose vaikams – plačiau nėra rašyta. Minėtinas jo dailės specifika apžvelgiantis menotyrininko Viktoro Liutkaus straipsnis, kuriame pripažįstama, jog didžiausią įtaką autoriaus tapybai yra padariusi tautodaile³. Dėmesio knygoms vaikams yra skyrusi etnologė Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė⁴, svarbų visos poetinės L. Gutausko kūrybos apibendrinimą 1981 m. suformulavo poetas Martynas Vainilaitis. Jis išskėlė unikalią poetinės kūrybos ir iliustracijų sintezę bei L. Gutausko novatorystę knygų vaikams srityje ir teigė, kad „jo kūryba giliai nacionalinė, sakyčiau, pabrėžtinai lietuviškas L. Gutausko eilėraščių charakteris, temperamentas ir dvasia“⁵. Šiame straipsnyje analizuosiu tuos L. Gutausko poezijos vaikams rinkinius, kuriuose iliustracijų ir tekstų santykis su tautodaile ir tautosaka dominuoja, o už jo ribų lieka rinkiniai, kuriuose ši santykių nusveria pažintiniai tikslai ir realistinės vaizdavimo tendencijos (pvz., su paukščiais supažindina knygelė *Girios giesmės devynbalsės*, su žuvimis – *Sidabro žuvis žaidžia*, bičių šeimos gyvenimą apsaoko *Sakmės apie bičių darbus*, su spalvomis supažindina rinkinys *Juoda žemelė – baltas pyragėlis*).

2 Antanas Andrijauskas taip apibendrina Vakarų Europos viduramžių kultūros bruožus: „Būdingiausi anks-tyvųjų viduramžių estetikos bruožai yra retrospektyvumas, tradicionalizmas ir transcendentalizmas“ (Andrijauskas 1996: 341). L. Gutausko pasaulėvaizdyje transcendentalumas užima svarbią vietą, tai žymu jo kūryboje vaikams, o ypač – iliustracijose, kuriose dangaus sritis vaizduojama visada.

3 1984 m. LTSR Dailininkų sąjungos kuruojamos serijos *Šiuolaikiniai lietuvių dailininkai* leidiniui *Leonardas Gutauskas* solidžią kūrybos apžvalgą parašęs Viktoras Liutkus akcentavo, jog L. Gutausko meninių ieškojimų versmės yra „senoji liaudies kūryba, įvairiašakis jos pobūdis, nepraeinančios estetinės vertės“. Išskėlė L. Gutausko meną kaip „ikūnytos ramybės užtėk[į]“, jo prigiesintą koloritą. V. Liutkus apibendrina, kad „[I] XX amžiaus aktualijas linkusios tapybos kontekste, kur toks svarbus idėjinio, probleminio kontakto su dabartimi aspektas, ji [L. Gutausko tapyba – G. B.] išrodė tartum nepaliestas mūsų amžiaus meninių skersvėjų archaiškos mąstysenos pavyzdys“ ir „kas svarbiausia, laisvas nuo ideologinių įrašų (Liutkus, V. Leonardas Gutauskas. [1984]. *LLMA*. F. 23. AP. 2. B. 4205. L. 1).

4 Skabeikytė 1980; 1995: 187–199; 1984: 6; Skabeikytė-Kazlauskienė 2007: 100–119. Šiam tyrimui svarbios kelios jos pastarojo straipsnio „Leonardas Gutauskas: Paklusus liaudies meno principams“ mintys – akcentuojamos L. Gutausko kūrybai būdingos idealioji ir realioji vaizdo plotmės bei abstrahavimo tendencija, pasireiškianti ne paties objekto, o jo idėjos perteikimu (Skabeikytė-Kazlauskienė 2007: 101).

5 Vainilaitis 1981: 5.

Svarbu pabrėžti metodologinę nuostatą, jog L. Gutausko knygų iliustracijos straipsnyje traktuojamos kaip antrinis tekstas, besiremiantis pirminiu tekstu – eilėrašciais. Tarp šių dviejų meno rūšių kūrinų užsimezgę intermedialūs santykiai hipotekstu leidžia laikyti eilėraščius, o hipertekstais – iliustracijas. Žanriniai ir kodo dalykai L. Gutausko kūryboje vaikams ir eilėraščių, ir iliustracijų daugumą leidžia matyti kaip išaugusius iš bendros juos grindžiančios etninės tradicijos konvencijų. Žodinės kūrybos (eilėraščių) hipotekstas dažniausiai yra lietuvių tautosaka, o lietuvių tautodailė iliustracijų (piešinių) hipotekstu išlieka ne visose iliustracijose. Genetinis iliustracijų ir tautodailės ryšys atsiskleidžia per ornamentiką, statišką kompoziciją, tam tikrus įvaizdžius.

Iš liaudies dainos ir tautodailės: stilizacijos

L. Gutausko eilėraščiai vaikams, atrodo, sugeria ir išskleidžia didžiuliu kūrybinės inspiracijos šaltiniu ne jam vienam, bet ir visai apie 1960-uosius studijavusiai bičiulių dailininkų ir poetų kartai, buvusį lietuvių folklorą ir tautodailę. Profesinės jų aspiracijos, siekis kurti modernų meną dėl laikmečio užgaidų buvo paradoksaliai retroaktyvus, į originalumą jie gręžėsi per liaudies meną, o jų santykį su pačiu liaudies menu žymėjo ne tik adoravimas, bet ir normatyvinė įtampa. Kaip prisimena Nijolė Tumėnienė, net XX a. 7-ojo dešimtmečio viduryje studijavusiems dailę savo kūrinuose pasitelkti tautodailės ir folkloro motyvus buvo drąsi siekiamybė: „Tuo metu tik drąsieji galėjo remtis liaudies menu. Iš dailininkų tik Jonas Kuzminskis pradėjo kurti lietuvių liaudies dainų ciklus [„Oi lekia lekia gulbių pulkelis“, 1963; „Ei, pūtė pūtė“, 1965 – *G. B.*], Albina Makūnaitė buvo sukūrusi medžio raižinių ciklus [„Žalčio pasaka“, „Rugio daina“, 1966 m. už juos pelnė valstybinę premiją – *G. B.*]. O tapyboje net 1965 m. parodoje dar nebuvo jokių liaudies meno motyvų. Net Liaudies meno draugijos nebuvo (įkurta 1966 m.). Stalino laikų gairė „kultūra – socialistinė savo turiniu ir nacionalinė savo forma“ buvo suvokiama labai ribotai, į nacionalinę kultūrą gilintis neskatinama.“⁶

Antai su L. Gutausku Vilniaus dailės institute studijavęs tapytojas Antanas Martinaitis laiškuose motinai į Kauną nesyk mini, kaip ekspedicijose, sugrįžę po įvairių socialistinio ūkio objektų tapymo, studentai galingai užplėsdavo liaudies dainą, kuri buvo ir nedeklaruojamos jų vienybės išraiška. Ypatingu pietetu jaunieji dailininkai buvo apgobę mažąją liaudies skulptūrą, dar išlikusius nenugriautus ir nesuniokotus pakelės Rūpintojėlius, kuriuos, gelbėdami nuo sunaikinimo, įkurdindavo savo namuose ar tapomuose paveiksluose. Iš truputį vėlesnio laiko Henrikas Čigriejus išsaugojo įspūdį, jog „[J]ie [Geda ir Gutauskas – *G. B.*] dainavo akmens amžiaus lietuvių liaudies dainas“⁷. Liaudies meno ekspresija perėjo į ankstyvuosius

6 Iš 2013 04 17 autorės pokalbio su Nijole Tumėniene (autorės archyvas).

7 Čigriejus 2015: 160.

1 pav. Iliustracija rinkiniui *Du žvirbliai*, p. 3

mas bei išskirtinis, būsiantis svarbus ir vėlesnėse knygoje, sukurto vaizdo rėminimas plastiška vingiuota linija, gobiančia jį nuo žemės iki dangaus, taip perteikiant ne uždarumo idėją, o įtvirtinant saugaus, harmoningo pasaulio ribas. Ir vaizdavimo principai, ir iš liaudies dainų perimtas garsažodžių, deminutyvų, priedainių, tradicinių epitetų arsenalas šioje pirmojoje knygoje vaikams santykį su tradicija įkūnijo pačiais paprasčiausiais ir bendriausiais bruožais, tad, konstatavusi, kad pirmosios knygos vaizdo ir teksto poetika rėmėsi lengvai atpažįstama formalia liaudies kūrinių struktūra, ilgiau prie jos nesustosiu.

Mįslių glaustumas ir vaizdo dekoratyvumas

Mįslių glaustumas ir vaizdo dekoratyvumas tapo kūrybinėmis L. Gutausko užduotimis eiliuotų mįslių knygoje *Vaško dvarelis* (1970). Šis 22 eilėraščių rinkinys vizualiai labai vientisas – kiekvienam eilėraščiui-mįslei sukurtas paveikslas, palengvinantis mįslės įminimą, yra tridalės kompozicijos⁸, jos centrinėje dalyje vaizduojamas pats objektas, o šoniniai vaizdai teikia papildomų užuominų. Objektai, kuriuos užšifruoja L. Gutauskas, yra iš vaikui artimos aplinkos, juos tiesiogiai nurodo eilėraščių pavadinimai, o trumpas 4 ar 5 eilučių tekstas yra glaustas kaip mįslė. Kad bus kalbama apie pasaulio sąrangą, matyti jau knygos atsklandoje: pasaulio centre augančio medžio vaizdinys supasakintas – apie medį nardo žuvis, keroja žydintys

poetinius Sigito Gedos kūrinius (rink. *Pėdos*, 1966; poema *Strazdas*, 1967), o L. Gutauskas, po debiutinio poezijos rinkinio *Ištrūko mano žirgai* (1961) patyręs ir griežtą cenzūros ranką (buvo atmetas jo poezijos rinkinys *Židiny*), savo energiją nukreipė į kūrybą vaikams (1 pav.).

Pirmoji jo knygelė *Du žvirbliai* išėjo 1969 metais. Be liaudies dainos dvišakės struktūros ir tautodailės stilizacijų, joje buvo ryškus schematiškas, raižinį ar puošybinę ornamentiką primenantis piešinys, disproporciškas, perspektyvą neigiantis ir tuo natūraliai meną primenantis vaizdavimas

⁸ Senojo sakralaus liaudies meno centriškumą ir altoriškumą L. Gutauskas 1989 m. pabrėš kaip esminius senosios liaudies kūrybos bruožus. Plg. Gutauskas 1989: 28.

augalai, o jo laja išlaiko marias ar ežerėlį, kurio saloje ant kranto sėdi mergelė su grėbliu, o virš kalnelio – penkios paukštės. Iš įvairių tautosakinių įvaizdžių kuriamam vaizdui L. Gutauskas suteikia ir individualios, transformuojančios vizijos bruožų: autoriniame piešinyje į medį įkeltos marelės ir vidur jų ant krantelio pasodinta mergelė kuria dvigubos citatos efektą – taip į mitinį pasaulio medžio vaizdinį įterpiama hipotekstinė nepaprastą veiksmą tautosakoje tematizuojanti nuoroda „vidur marių“.

Visos knygos iliustracijos yra įrėmintos. Jų pakraščiai apdailinti langinių puošybą primenančiais ornamentais (eil. „Vėžys, „Žolės“, „Rugiai“, „Varnėnas“), tačiau knygos grafika, kitaip nei skaptuojamas medis, teikia didesnes dekoravimo galimybes – L. Gutauskas savitus ornamentus sukuria komponuodamas nesudėtingus geometrinius ar augalinius tautodailės raštus, kartais išgauna netgi itin apstų dekorą. Ornamentu aprėmintos iliustracijos primena trijų dalių spintinio altoriaus kompozicijas, tačiau nuo jų vis dėlto skiriasi savita sandara – įrėmintos iliustracijos apačioje eina juosta, kuri užpildoma vis skirtingais, su eilėraštyje pateikiamu apibūdinimu susijusiais ornamentais ar objektais; centrinė iliustracijos dalis nesiekia viršutinės kraštinės, yra įrėmintą ir primena paveikslą paveiksle ar tokiu rėminimu sąlygiškai priartintą objektą, kurio viršaus dekoras kiek panėši į kėdžių atlošų, rankšluostinių puošybą ar yra individualios autoriaus išmonės kūrinys. Centrinės dalies atžvilgiu šoninės dalys sudaro foną, kuris yra tolydus ir vienodas visose knygos iliustracijose. Šoninių dalių fono piešinys primena liaudies juostų ir audinių raštus, vaizdai šoninėse dalyse tarsi užkloti ant šios medžiagos. Be žymaus dekoratyvumo, toks eilėraščių iliustracijų rėminimas įformina pačios iliustracijos skaitymo būdą – centre esantis vaizdas yra tai, kas užminta eilėraščio pavadinimu, mįslės įminimas, kuri įspėti padeda šonuose vaizduojami mini pasakojimai.

Pasitelkęs iliustracijas L. Gutauskas skaityti dar nemokančio vaiko sąmonėje besikuriančią spėjamo dalyko pagavą stengiasi pakreipti tam tikra vaga. Yra eilėraščių, iš kurių iliustracijos bemat aišku, kas užminta mįslėje, dar neperskaičius eilėraščio pavadinimo, todėl ir garsiai skaitant kur kas įdomiau atkartoti įminimo kelią priėmus suvaržymą pavadinimą ištarti tik perskaičius pačią mįslę. Štai mįslėje „Vai, mala mala / Šimtas girnelių / Po žaliu stogeliu, / Girelės klėtelėj“ (eil. „Uodai“, VD: 2) sukuriama nepertraukiamo garso įspūdis, tačiau įspėti, kas tos girnelės yra, jau prireikia iliustracijos užuominos. Kairėje iliustracijos pusėje pavaizduotos garnos. Dešinėje kaip galimas besitęsiančio garso atitikmuo vaizduojamas rąsto pjovimas yra gal net dar taiklesnis mįslės užminimas nei girnų zurzenimo; abiem vaizdais plečiama pažintinė mįslės teksto funkcija. Vienur ir kitur darbą atlieka uodai, o iliustracijos centre pavaizduota, kaip du uodai griežia smuiku ir net saulės spinduliais tarsi stygomis. Taigi L. Gutauskas piešinyje pateikia tris skirtingas situacijas, kad sužadintų vis kitaip galimą įsivaizduoti uodų keliamą garsą, kuriam centrinėje kompozicijos dalyje priskirta ir poetiška grojimo saulės stygomis metafora. Iš šio

2 pav. Iliustracija rinkiniui *Vaško dvarėlis*, p. 11

mįslės perduodamas pažintinis turinys – kad rugių grūdėliai yra tarsi kepama duona – apipintas įsmeninančiomis metaforomis – rasos užmaišyt[a], saulelės iškept[a], personifikavimu kuriant įspūdį, jog rugio nokinime dalyvauja visas pasaulis – nuo pažemės iki dangaus. Savitai tai išplėtota iliustracijoje, kurioje regime iš rugiapjūtės dainų žinomą siužetą – sėdi mergelė su grėbliu rankose, o jos galvą puošia varpų vainikas. Dešinėje iliustracijos dalyje matyti guba ant kalno, nulinkusios rugiagėlės, greta padėtas dalgis su lanku, o virš gubos – paukščiai. Centrinėje iliustracijos dalyje matyti rugių laukus it siena, jį išskėlusi žemė, už jo besileidžianti saulė ir skraidantys paukščiai, o rugiuose – lizdas su paukštukais ir rugiagėlės. Būdinga, kad šioje kompozicijos dalyje dažniausiai vaizduojama pilnatviška akimirka; siauro utilitarinio požiūrio į žemės derlių, kuris teks žmonėms, L. Gutauskas išvengia akcentuodamas visos ekobendrijos bendrabūvį – rugiais džiaugiasi ne tik saulė, bet ir paukščiai (2 pav.).

Eilėraštyje „Ant Nemunėlio kranto / žalia skara apsigobus – / Kaimo moterėlė, / Miglelių motinėle“ (VD: 11) L. Gutauskas perkuria žinomą mįslę „Laiba mergelė, žalia suknelė“ (Eglė), o jo sukurta metafora „[eglelė] – miglelių motinėle“ yra naujas autorinis įnašas į šių mįslių tipą. Nežinančiajam, kas yra ta žalia skara apsigobusi moterėlė, įspėti padeda piešinys. Centrinėje jo dalyje matome ant upės kranto rymančią skara lyg eglės šakomis apsigobusią moters figūrą, toli už jos – bažnyčia ir namas, iš kairės – juodi debesys, dešinėje danguje – perkūnijos blyksnis. Piešinyje eglė antropomorfizuota, tačiau nusvirusios eglės šakos už žmogaus figūros leidžia įžvelgti panašumą į medį. Šoninėse iliustracijos dalyse nupiešti eglutės ornamentu išgražinti buities reikmenys – šotis ir prieverpstė, o ne, kaip tikėtasi iš ankstesnių mįslių apipavidalinimo, papildančios su

pavyzdžio matyti, kaip kuriant eilėraščių-mįslę ir ją iliustruojant atsirada invariantiškumas, atsiškleidžiantis dar ir mįsle nusakant vietą – „Po žaliu stogeliu, / Girelės klėtėlė“ – miške, girioje.

Mįslės „Rugiai“ tekstas ir iliustracija yra du savarankiški kūriniai. Eilėraščiu L. Gutauskas užmena rugio grūdo varpoje vaizdą („Maži duonos kepalėliai – Šiaudų pintinėlė, / Rasos užmaišyti, / Saulelės iškepti, / Vakare ataušę“, VD: 10), o svarbiausias

egle susijusios istorijos ar apibūdinimai. Toks pasirinkimas liudija švietėjišką užmojį – perskaičius mįslę papasakoti vaikui, kad eglute dar vadinamas ir puošybinis elementas (3 pav.).

Mįslėje apie saulę parbrėžiama ugninė jos kilmė („Ugnis ugnelė – / Debesų pakraštėliais. / Per kalvelės bėga, / Upe-lėmis plaukia, / Gailioj ašarėlėj žiba“, VD: 17), poetizuojama jos kaip neapčiuopiamos šviesos prigimtis. Vaizduoti saulę

3 pav. Iliustracija rinkiniui *Vaško dvarelis*, p. 17

L. Gutauskas renkasi tarsi šventąją – moterį su ugnine aureole, iš kurios rankų virš sodybos ir lauko byra grūdai ir gėlės. Iliustracijoje saulės personifikacija primena lietuvių liaudies dailėje išplitusį Švč. Marijos Maloningosios atvaizdą⁹ – iš abiejų figūros delnų eina malonės spindulių pluoštai, L. Gutausko piešinyje įgavę konkrečius grūdų ir gėlių pavidalus. Ugninė saulės prigimtis pagrindžia žvaigždžių ir spindulių nimbo vaizdavimą piešinyje, toks nimbas yra vizualinė šio liaudies skulptūros tipo citata, piešinyje perteikta pakeitus moters rankų padėtį. Šis atvejis vaizdžiai patvirtina, jog liaudies meno įtaka L. Gutausko kūryboje yra giluminė – kurdamas savus vaizdus jis sintetina daugelį liaudies meno sluoksnių¹⁰. Šoninėse kompozicijos dalyse personifikuotą saulę supa dangaus kūnai – dešinėje ant kalno saulė su pumėnuliu rankoje rieda vežėčiomis, kairėje ežere valtyje plūkauja mėnulis su žvaigžde rankoje.

Kad autorinės L. Gutausko mįslės buvo suvoktos kaip liaudies kūryba, rodo ir mįslės „Vaško dvarelis“ įtraukimas į elektroninę Lietuvių kalbos išteklių informacinės

⁹ Stankevičienė 1999: 14–31.

¹⁰ Dar vieną pavyzdį galime pateikti iš eilėraščio „Vaivorykštė“ iliustracijos, kurioje mįslės formulei „Pamesta pasagėlė / ant plataus laukelio“ (VD: 6) įvaizdinti pasirinktas jos įminimą koduojantis pasagos, apgaubusios vazone žydintį augalą, vaizdinys. Iš tiesų tai yra senąsias vaizdavimo tradicijas atitinkantis vaizdinys, kuriame vazone žydintis augalas yra visuminio pasaulio modelio – pasaulio medžio – metafora. Bronė Dundulienė taip komentuoja šios tradicijos išlikimą: „Baldų puošyboje (nuo XVI a.) daugiausia vyrauja vazonuose augantis stilizuotas augalas, neretai su vaisiais, žiedais, ant šakelių tupinčiais paukščiukais <...>. Augantis vazone arba ant pakilios žemės plokštumos ar širdies medis su 3, 5, 7, 9 šakomis su žiedais ar vaisiais, apsuptas dvynių paukščių, žalčių, gyvulių, dangaus kūnų, labai dažnas lietuvių liaudies dailėje, taip pat žinomas įvairių Europos ir Azijos tautų dailėje ir mituose nuo akmens amžiaus iki naujųjų laikų. Tai – Gyvybės medis“ (Dundulienė 1991: 320).

sistemos tautosakos paveldo mįslių kartoteką. Mįslių kartotekoje šis kūrinėlis („Vaško dvarėlis / Su šimtu langelių, / Šimtas medaus puodynėlių, / Šimtas duonos kepalėlių – / Vis vienos motinėls“, VD: 7) randamas kaip 231-as mįslių apie avilį variantas. Greta nurodoma ir pateikėja Ona Dzvankauskienė-Prankaitė iš Čiudiškių kaimo (Išlaužo seniūnija, Prienų rajonas)¹¹. Aelita Kensminienė, viena šio katalogo kūrėjų, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto paremiologė, padėjo surasti šios mįslės užrašymo datą – 1972 metai. Taigi autorinis L. Gutausko kūrinys tautosakos rinkėjų akiratin pateko praėjus porai metų nuo jo publikavimo 1970 m. rinkinyje *Vaško dvarėlis*. Tai, kad pateikėja L. Gutausko tekstą pateikė kaip folklorinį ir savotiškai jį nusavino, yra tautosakos rinkėjams žinoma praktika – pasitaiko atvejų, kad įsimenamas kūrinys, o ne jo šaltinis. Kita vertus, tai tik įrodo L. Gutausko kūrybos artimumą tautosakai.

Žvelgdami į knygą kaip visumą, matome, kad kurdamas mįsles vaikams L. Gutauskas pasiekia idealizacijos ir poetizavimo aukštumą – ypač tai ryšku palyginus jo sukurtas mįsles su liaudies mįslėmis, kuriose nevengiama ir grubesnės, šiurkštesnės leksikos. Į besiformuojantį vaiko pasaulėvaizdį L. Gutauskas įtraukia nutolstančios žemdirbiškos kultūros objektus, kurie dėl gyvensenos pokyčių vaikui jau nėra žinomi, lengvai atpažįstami (pvz., girtos, pasagėlė, pentinai, rėtis, klėtis, kerdžius). Jo sukurtose mįslėse vertingiausia yra pats folklorinio pasaulėvaizdžio gaivinimas, pasaulio fragmento pateikimas iš didelės perspektyvos ne tik erdvės, bet ir reiškinių sąsajų požiūriu. Išmoningas iliustracijų komponavimas išryškina hierarchinį santykių modelį, tik iš dalies atspindimą mįslių tekstuose: piešiniuose perteikiamuose veiksmuose dalyvauja dangaus kūnai, pasaulio pilnatvė charakterizuojama dangaus, žemės, vandenų vaizdavimu, gausus dekoravimas perteikia grožio, gėrio, harmonijos pajautas.

Realistinis piešinys ir pasakiškumas

Rinkinys *Baltasparniai malūnėliai* (1974) išsiskiria šviesiu koloritu ir realistinio piešinio kombinavimu su dekoratyviais bei pasakiškais elementais: šviesiaspalvėje viršelio iliustracijoje – riedančiame vežime sėdinti vainikuota mergaitė viena ranka iškėlusį laiko atverstą knygą, o kaire sauja beria grūdus. Kompoziciją supa aguonų vainikas, jo aukščiausiam taške sustingęs platus saulės veidas, virš kurio lyg lizde peri povė, snape laikanti geltoną skambalėlį. Ratuose riedanti mergaitė yra vasaros alegorija, spindinčios Grijūlo ratų žvaigždės yra vežimo ratai, primenantys saulės kelionę metų laikais, o perinti povė, kaip paaiškėja iš knygos eilėraščio, simbolizuoja vasaros pievų margumą (4 pav.).

Pagal metų laikus knygoje sugrupuotiems eilėraščiams skirta po dvi iliustracijas, o knygos skyrių atsklandas puošia malūnų skirtingais metų laikais piešiniai. Ir atsklandų, ir eilėraščių iliustruojantys piešiniai apačioje užbaigiami individualizuotais,

¹¹ Mįslių kartoteka, signatūra LTR 4368(95). Prieiga per internetą: <http://lkiis.lki.lt/misliu-kartoteka> [žiūrėta 2020 04 15].

atpažįstamais augalų ornamentais (kadagio šakelėmis, pataisų atlankomis, karklo spurgeliais, šilagėlėmis, lelijomis, putiniais, spanguolėmis ir kt.). Centrinė kompozicija išryškina pagrindinį piešinio objektą – jis dažniausiai vaizduojamas realistiškai, lengvai atpažįstamas, o perkėlimus ir asociacijas atskleidžia tam tikras realistinio kodo pažeidimas, leidžiantis iškilti fantastiniam vaizdui, ar (ypač gerai) eilėraščių tekstų išryškinta semantinė nedermė, žyminti realistinio ir metaforinio pradų susidūrimą (5 pav.). Pvz., eilėraštyje „Pro ledo langą“ vėžį, renkantį žvaigždes, piešiniai leidžia pavaizduoti tik sukūrus ant medžio augančių žvaigždžių vaizdinį. Iliustracijoje vidury užsnigtų vandenų augantis medis su žvaigždėmis šakose ir vėžys su žnyplėje laikoma tokia žvaigždėta šaka, kaip ir po ledu pražydusi ievužė, yra pasakiški, stebukliniai vaizdiniai, žymintys neeilinius įvykius. Kalendorinių dainų tipas „Kalėdų rytą saulė (rožė) pražydo“, kuriame minimi stebuklai – pražydėjimas žiemą ir ežerų užšalimas pavasarį, leidžia kelti prielaidą, ar tik šis L. Gutausko eilėraštis ir jo iliustracija nebus sumanyti kaip mitologinės liaudies dainos modifikacija su užšifruotais dviejų mįslių įminimais (geltonas kikilis yra patekėjęs mėnulis, o pražydusi ievužė – vėžio žiemą surinktos žvaigždės¹²): „Jau po ledu / Ievužėlė pražydo! / Geltonas kikilis / Skardžiai pragydo. // Gražiai giedojo / Ir auksu švietė, / O vėžio ūsai / Žvaigždeles skaitė“ (BM: 9).

4 pav. Iliustracija rinkiniui *Baltasparniai malūnėliai*, viršelis

12 Tokią versiją kelti leidžia minėtas semantinis neatitikimas, sąmoningas apsirikimas apibūdinant kikių, išreiktas spalviniu epitetu „geltonas“, tikrovėje šiam paukščiui nebūdinga spalva. Jo giedojimą (pasirodymą balsu) lydintis apibūdinimas „auksu švietė“ galimai nurodo pasirodantį (patekantį) mėnulį ir nakties metą, kada įmanomas ievų pražydėjimas – tai yra žvaigždžių patekėjimas. Pavyzdžiui, žinomoje liaudies dainoje iš Antano Strazdo rinkinio *Giesmės švietiškos ir šventos* šviesulio patekėjimą lydi giedojimas, jie eina greta („Pasvydo pasvydo, / Aušros žvaigždė pasvydo pasvydo, / ir gaidelis pragydo, pragydo“) (Strazdas 1957: 52). L. Gutauskui pasirinkus vaizduoti naktinių šviesulių patekėjimą, neišvengiamai turi kisti vaizdinija, tad galimai užtekęs mėnulį ir lydi kikilio, miškų paukščio, o ne rytą pranašaujančio gaidžio, giesmė. Dainius Razauskas primena Norberto Vėliaus interpretaciją: „Danguje priešpriešą naktis–diena atitinka mėnulis–saulė, nes mėnulis šviečia naktį, o saulė – dieną. Vidurinis šios priešpriešos narys, be abejo, yra Venera – Vakarinė ir Aušrinė, kuri vakare pirmiausia pasirodo, o ryte vėliausiai prapuola, tarsi sujungia naktį su diena, mėnulį su saule“ (Vėlius 1983: 37; cituojama pagal Razauskas 2011: 21).

5 pav. Iliustracija rinkiniui *Baltasparniai malūnėliai*, p. 9

Kaip nė viename kitame L. Gutausko rinkinyje vaikams, šiame yra du eilėraščiai, kuriuose, paisant to meto oficialių rašytojams teikiamų nurodymų, įtraukta liaudies kuriamos gerovės vaizdų. Štai eilėraštyje „Krištolo langeliai“ gamtos vaizdas koliažiškai suduriamas su liaudies dainos poetikos priemonėmis kuriama naujo, tarybinio, gyvenimo idilė: „<...> // Supas sniegenos / lyg snaigės. / Jų snapeliuos – / Žvangalėliai. // <...> / Garsiai skamba, / Vaikus šaukia / Į baltąsias / mokyklas! // Vidury kolūkio – / Mūras. / Šviečia krištolo / Langeliai. // Iš knygelės / Mažas vaikas / Skaito / Naują pasakėlę“ (BM: 5), o gražiame peizažiniame, idiliniame eilėraštyje „Raudoni traktorėliai“ pasirinktas aukštas regėjimo taškas traktorius laukuose leidžia pristatyti kaip boružėles, besirūpinančius būsimu derliumi.

Harmoningo pasaulio vizija ir autorinis braižas

Kiek vyresniems vaikams skirto rinkinio *Dangaus kalvis Perkūnas* (1980) eilėraščiai daug ilgesni, juose pasakojamoms istorijoms sukurta po iliustraciją. Eilėraščių siužetai ir temos nedaug nutolę nuo ankstesnių rinkinių, netgi pasikartoja, į juos įtraukta mįslių, sakmių fragmentų. Kurdamas eilėraščių autorius gausiai remiasi

Į eilėraščių „Povinėjo povė pievoj“ liaudies dainos „Povinėjo povėlė po dvarą“ vaizdas – povėlės „kojelės šilkeliais pančiotos“ – per-eina kaip savotiška mįslė, kurios įminimą pasiūlo autorius („Vėjo vilnys – / Plonas šilkas, / Juo supančiota / Povėlė“, BM: 19). Pačioje liaudies dainoje toliau kalbama apie mergelę, tad akivaizdu, kad L. Gutauskas dainos fragmentą apie povėlę eilėraštyje panaudoja kaip citatą, kuri generuoja visiškai savarankišką vaizdinį – pieva ir lankos vasarą regimos kaip puošni povėlės uodega. Eilėraščio pavadinimo aliteracija tik sustiprina šį kultūrinės nuorodos, iniciavusios eilėraščio atsiradimą, įspūdį.

Kituose knygos eilėraščiuose individualios autoriaus vaizduotės žaismo yra daugiau („Kadagio kepurė“, „Vėjo žirgelis“, „Sulos dubenėlis“).

liaudies kūryba, o iliustracijose, atvirksčiai, matyti susiformavęs autorinis braižas, su liaudies menu ryšys palaikomas per formalias piešinio ypatybes – primityvistinę kompoziciją, mastelio nepaisymą, sąlyginį vaizdavimą. Kiekvienas eilėraštis ir jo iliustracija įrėminti, dažnai prie eilėraščio įkomponuotas piešinys tęsia iliustracijoje vaizduojamą istoriją.

Ankstesniuose L. Gutausko rinkiniuose būta eilėraščių, pabrėžiančių supančio pasaulio gėrio, darnos pradą. Šiame tokių yra ne vienas („Tegu išauga šviesiausias medis“, „Du krantai“, „Petriukas debesėlis“, „Kur nakvoja vėjai“, „Motiejukas vejasi vasarą“), jų veikėjai vaikai rūpinasi saugaus pasaulio išsaugojimu, „kalbas apie pasaulio dalią“, siekia pažinti, kas slypi už jo, žvaigždžių ūkuose. Smalsaus ir neabejingo vaiko tipažas šioje knygoje pavadinamas vis kitu vardu; jam skirti epitetai „tėvulio vaikas“, „žvaigždžių brolis“ ne tik rodo akivaizdžias autoriaus simpatijas, bet, pabrėžiant platų giminystės lauką, įpareigoja dorai elgtis, būti atsakingu. Ypač vertinamas vaiko siekis žinoti, pažinti, suprasti.

Šiame rinkinyje vaikas tampa svarbiu herojumi, prieš kurį veriasi ne tik pažįstami pasaulio reiškiniai, bet ir konkretaus jo veiksmo reikalaujančios situacijos. Eilėraštyje „Du krantai“ vaikas yra vienintelis, galintis nutiesti „lieptą / kaip laumės juostą“, kad krantai, du broliai, išskirti upės, galėtų susieiti. Eilėraštyje modifikuojant mįslę apie per kalnelį nesueinančias seseles-akis grindžiama analogiška brolių-krantų situacija, kurios kulminaciją – vis augantį ilgesį – artina liaudies pasakose žinomas pagalbininkų negalėjimas padėti broliams susitikti. Nerandantiems išeities broliams-krantams padeda vaikas, pasitelkęs folklorinio universumo logika pagrįstą sprendimą – sujungti krantus vaivorykšte. Vaikas šiame eilėraštyje yra ne tiesioginis veikiantysis, o išmintingas sprendimo radėjas, jo siūloma išeitis yra ypatingas žinojimo, kaip veikti, panaudojimas, taigi taip pat yra veikimas, tik kitos plotmės.

Eilėraštyje „Tegu išauga šviesiausias medis“ vaikas taip pat pasirodo kaip žinantis, kaip galima nugalėti blogį – į vaiką ir paukštį besikėsinantį baisuolį. Vaiką, paukštį, žydintį sodą, gėlių vainikus jungia jų priklausymas idilės („vasaros sodo“) scenovaizdžiui, o abstrakčiau žvelgiant – gėrio, kuris egzistuoja greta nujaučiamo, „anapus kalno“ tūnančio blogio, vaizdiniui. Šį mitologinį dviejų pradų susidūrimo siužetą, gracios jėgos pasirodymą eilėraščio veikėjas vaikelis pakreipia reikalinga linkme užkalbėdamas kulkelę. Jo paties veikimas apibūdintinas kaip transformuojanti intencija, sugrąžinanti laikinai destabilizuotą pasaulį į harmonijos būklę – [nugalėjus slibiną] „Tegu aplinkui / Žolynai kyla, / Tegu išauga / Šviesiausias medis. // Viršūnėj – saulė, / O ant šakelių / Vaikai ir paukščiai / Giesmeles gieda“ (DK: 14). Charakteringa, kad L. Gutausko kūryboje vaikams žinojimas kaip kompetencija juo pasižymintį veikėją įtraukia į išskirtinėmis galiomis apdovanotųjų giminystės ratą. Štai eilėraštyje „Petriukas debesėlis“ saulė, rytą suskaitanti visa, kas gyva, į mokyklą bėgantį Petriuką palygina su debesėliu, saulės valtele besiiriančiu auksagalviu pasakų vaiku – taip kartu su išskirtinumą suponuojančiais epitetais pabrėžiamas vertikalusis

6 pav. Iliustracija rinkiniui *Danguis kalvis Perkūnas*, p. 7

matmuo yra folkloriniam vaizdavimui būdingas ypatingo išaukštinimo, idealizavimo būdas (6 pav.).

Eilėraštyje „Tėvynė“ vaikas traktuojamas kaip pajėgus apmąstyti, kas yra Tėvynė („Tėviške, Tėvyne, / Lyg dangus be krašto, / Noriu aš pramokti / Margo tavo rašto“, DK: 6). Tiesiogiai neįvardytas ilgesys čia iškyla kaip esminis ryšio su Tėvyne savybė, neleidžianti nuo jos nutolti, o minimos gulbelės ar smiltys taip pat patiria Tėvynės trauką. Eilėraščio iliustracijoje vaizduojama ant kalno sėdinti ir ant kelių stovintį vaiką laikanti moteris, rankoje iškėlusį gėlės žiedą. Jos apdaru einanti linija yra vaiko kelias, o juos pačius gaubia debesis – taip L. Gutauskas perteikia sudėtingą atvaizduoti, abstraktesnį nei konkretūs laukai ar

upės Tėvynės objektą, jį antropomorfizuoja (7 pav.). Rinktinės *Kur nakvoja vėjai* to paties eilėraščio iliustracijoje Tėvynė vaizduojama kaip žvaigždžių vainiko juosiamą skara apsigaubusi moteris margu tautiniu sijonu, ant kelių laikanti mergaitę, jai prie kojų guli avinėlis, o iš šonų auga žydintys medžiai. Idiliškas, ramybę skleidžiantis vaizdas nutolęs nuo eilėraščio teksto, kurio svarbus vaizdinys yra saulę galinčios sustabdyti „mažos melsvos gėlės, / Kur ledynuos švyti“. Iš tautosakos žinome, kad už saulės sustabdymą veikėjai nubaudžiami¹³, o šiame eilėraštyje taip pabrėžta, nors

¹³ Žinomas užrašytas mitologinės sakinės „Saulės pirtis atšalo“ pasakojimas apie tai, kaip lauke dirbusios mergaitės saulės prašiusios nesileisti, kol jos nebaigs darbo. Saulė sutikusi, jų palaukusi, tačiau stojus nakčiai keistas balsas tarė: „Kad jūs, mergelės, taip atšaltumėt, kaip mano pirtis atšalo!“ Netrukus tos mergelės mirė, mat jos nesuprato, kad tai dėl jų Saulės pirtis atšalo. Tautosakos tyrinėtoja Bronislava Kerbelytė šios mitologinės sakinės siužetą priskiria pamokantiems, kaip elgtis: žmogus čia nepripažįsta priklausomybės nuo gamtos jėgų ir yra nubaudžiamas (*Žmogus ir gamta* 2017: 59).

tiesiogiai ir nenurodyta, ypatinga Tėvynės ilgesio galia¹⁴.

Žinojimo galia iškelta eilėraščiuose „Knyga“ ir „Rožės lapas – knygelė“. Pastarajame senutėlis savo išmintį anūkui perduoda jį kalbindamas, parodydamas, jog, jei išmanai, ir rožės lape it knygelėje gali išskaityti pasaulio paslaptis. Be kita ko, čia prisimintini ir didaktiniai tikslai, kurie veikia stipriau neakcentuojant, tačiau susiejant patį skaitymo veiksmą su įgijama žinija: „Smagiai paskaitysi – / Kiaurai dangų matysi, / Kas išbarstė sniegą, / Kur mėnulis miega“ (DK: 26). Eilėraštyje „Knyga“ skaitymo ir pažinimo tema pratęsiama. L. Gutauskas eilėraščių kuria kaip liaudies dainos (vestuvinės išvažiavimo pas jaunąjį dainos „Oi aukšti aukšti girios medeliai“) parafrazę, perima jos pradžios formulę „Vai aukšti aukšti / Girios medeliai, / Maži mano broleliai“, o toliau jau savarankiškai plėtoja mažų brolelių liniją. Vestuvinėje dainoje jau užaugę broliai sesulei

iš girios medžių stato klėtėlę, kuri poetizuojama¹⁵ kaip gimtos šalies, gyvenimo šalia savųjų tėvelio dvare vaizdinys, o eilėraščio broleliams tokiu ypatingu objektu tampa vyresnio brolio iš baltų uosių daroma knygelė – patys broleliai dar per maži skaityti. Liaudies dainoje idilišką klėtėlės vaizdinį netrukus nustelbia jaunosios sielvartas dėl

7 pav. Iliustracija rinkinei *Kur nakvoja vėjai*, p. 92

¹⁴ Tikėtina, kad kurdamas šį eilėraščių ir jo iliustracijas L. Gutauskas negalėjo atsiriboti nuo 1976 m. jo poezijos rinkinyje *Vartai po diemedžiu* sukurtu Tėvynės vaizdinio: eilėraštyje „Tėvyne, šiaurės augale“ Tėvynė apibūdinta kraštovaizdžio figūromis, neantropomorfinizuota ir su Madonos atvaizdu, kaip sugestijuoją šio eilėraščio iliustracijos rinkiniuose vaikams, netapatinama, tačiau priklauso slėpinių rangui. Regis, būtent mistine Tėvynės galia tegali būti paaikškintas eilėraštyje vaikams minimas gebėjimas sustabdyti saulę, o abiejuose eilėraščiuose pasikartojantis melsvai žydinčios gėlės motyvas, siejamas su ledynais (rinkinyje *Dangaus kalvis Perkūnas*), sniegu (rinkinyje *Kur nakvoja vėjai*) ir šiaurės viršūne (rinkinyje *Vartai po diemedžiu*), nurodo dar vieną eilėraščiui „Tėvyne“ suvokti svarbų aspektą – prie romantikų plėtotos mistinės vietos pajautos (*genius loci*) idėjos priešįjančią romantikų ieškotos „mėlynosios gėlės“, dangiškojo žiedo, viziją – romantinio ilgesio, klajonių simbolį. Plačiau apie L. Gutausko Tėvynės vaizdinio traktuotę žr. Bernotienė 2018: 260–270.

¹⁵ Užfiksuotuose šios liaudies dainos variantuose minima ne tik klėtėlė, bet ir „margas dvarelis“, „lailėlis“, „trobėlė“, taip pabrėžiant idiliško gyvenimo, turint tokią objektą, nuostatą (Četkauskaitė 1981: 563).

paliekamų tėvų namų, o L. Gutausko eilėraštyje tokio nuotaikos kontrasto nėra, atvirksčiai, brolio padarytoji knygelė vaikams atsiveria kaip stebuklingas dalykas, kaip vieta: „Knyga kaip sodas, / Pilnas vaikelių, / Kurie viską išmano. // Viską nutuokia / Ir tyliai kalbas / Apie pasaulio dalią“ (DK: 32). Tokia kategorinė slinktis – objekto prilyginimas vietai – atspindi intensyvų metaforizavimą, mįslių poetiką, kuria toliau kurdamas eilėraštį ir kliaunasi L. Gutauskas. Pagrindinis mįslės šifras – knyga kaip pasaulis – neįžodinamas, tačiau, likdamas prie dalies vaizdinio reprezentavimo (knygos kaip sodas), L. Gutauskas kartu lieka tautosakinio mąstymo ir jo poetizuotų įvaizdžių erdvėje, kur sodas ir reiškia visą harmoningą pasaulį. Pereidamas prie mįslės apie skaitymą („Knygos sodely / Margi paukščiai gieda, / Juodas sėklas barsto“), kuriai čia pat pateikia ir aiškinimą („Juodi grūdėliai – / Knygelės raidės – / Lapotais žodžiais išauga“), ypač pabrėžia žodžio svarbą – jis šaknis leidžia vaiko širdyje. Tolesnė strofa paremta iš liaudies dainos perimtu išdidinančiu laipsniavimu („[Žodžių – G. B.] Šaknys širdelėj, / Šakos – galvelėj, / Akyse – viršūnelė“), kuris vėl sugrąžina prie erdvės („Nuo tos viršūnės / Aplink matyti / Jūrų dugnai, / Gelmės didžiausios“), ir tai, kas pereina iš knygelės, per žodžius jau yra įgavęs įstabaus vidujiškumo – taip L. Gutauskas sugeba perteikti mintį apie vidinę pažinimo prigimtį, kai pasaulis ne tik veriasi akims, bet ir sutampa su naiviaja išmintimi¹⁶, širdies žinojimu¹⁷, o vaikas yra ir tas, kuris gyvena knygos sodely, ir tas, kuris ją mokės skaityti. Dėl nevienalytės kompozicijos (panaudota liaudies daina, mįslė, kita liaudies daina) šis eilėraštis yra jau nebe stilizacijos, o pastišo pavyzdys.

Šios knygos eilėraščiai ir iliustracijos kuria sušiuolaikinto folkloro įspūdį. Dažnam eilėraščiui L. Gutauskas pasitelkia smulkius tautosakos fragmentus – mįsles, jas modifikuoja, stilizuoja, o tautosakinius motyvus, liaudies dainų posmelius apaugina originaliomis metaforomis. Nors tautosakos stilizavimas kaip pastovus L. Gutausko poetikos bruožas žymus kone kiekviename eilėraštyje, rinkinyje yra nemaža eilėraščių, sukurtų pamažu tolstant nuo folklorinės tradicijos, įtraukiant jai nebūdingų siužetų (pvz., sparnų dirbdinimosi, išėjusio į kelionę kelio), personažų (vaikai ir senoliai), temų (dominuojančių žinojimo, pažinimo temų). Vis dėlto sąlytis su folkloru yra toks glaudus, jog kartais sunku atskirti, kur baigiasi užrašytoji

¹⁶ Įdomu, jog 1985 m. išėjusio L. Gutausko poezijos suaugusiems rinkinio *Juokdarys* eilėraštyje „Naivioji išmintis“ apie nesutampančius regėjimą ir klausą („ – Keistai mano akys mato, / Keistai mano ausys girdi. / – Išmintingai kalbi... / – Bet rašau kaip kvaišelis“; Gutauskas 1985: 23) prabylama kaip apie tokį širdies žinojimą ardančią sąmonės dvilypumą, būseną, kuri buvo apdainuota ir 1977 m. išėjusiose Marcelijaus Martinaičio *Kukučio baladėse* („c) nesuprantant / suprasti / ko nereikia / suprasti“) ir ilgainiui virto groteskišku gyvenimo sovietmečiu ženklu (Martinaitis 1977: 21).

¹⁷ Ypatingas širdies akcentavimas pažįstant ir suvokiant gyvenimo paslaptis būdingas visai L. Gutausko kūrybai, ne tik poezijai vaikams. Tai – viena kertinių jo nuostatų. Eilėraščių rinktinės *Petriukas debesėlis* užsklandoje, pavadintoje „Poeto žodis“, jis rašo: „Jums, vaikeliai, tereikia atidžiai skaityti ir visa dėtis į širdį. Juk ji viena tegali slapčiausia pajusti, painiausia suprasti. Ji viena niekada nemeluoja“ (Gutauskas 2009: 53).

tradicija ir prasideda autorinė jos tąsa – kaip eilėraštyje „Vėjo pokštai“, kur į liaudies mįslių apie vėją gretą („tilindis tilindis, [be rakto klėtin įlindęs“ – ši mįslės dalis eilėraštyje praleista – *G. B.*), „Tošį [šis objektas eilėraštyje įrašytas – *G. B.*] pučia be lūpų“, „be sparnų lakioja“) įsiterpia ir galimas autorinis invariantas „Sidabro žagre / Ežerus aria“ (DK: 53).

Žvaigždžių akivaizda ir kompozicijų centriškumas

1986 m. išleisto eilėraščių rinkinio *Paukščių takas* visi 36 eilėraščiai parašyti kreipiantis į vaizduojamus objektus; kai kada iš kreipinių išauga ir dialogas. Šiame jau vyresniems – vidutinio mokyklinio amžiaus – vaikams skirtame rinkinyje L. Gutauskas ne tiek įprastai pažindina skaitytoją su supančiu pasauliu, o labiau stengiasi jam perduoti tam tikrus moralinius įpareigojimus, reiškia susirūpinimą dėl pasaulio destrukcijos, ekologinių problemų. Koks bebūtų – linksmas ar liūdnas – eilėraščio siužetas, visada greta pateikiamas aiškus situacijos vertinimas, etinių orientyrų atsvara. Eilėraštyje „Karas“ kreipdamasis į karą (baisūne, vaiduokli, pasalūne vilke) eilėraščio kalbantysis vaikas jį kaltina, atpažįsta kaip blogio principą, nedarnos sėklą, išsako jaučiamą grėsmę dėl pasaulio ateities: „Kas išleido liūtus / Iš auksinio narvo, / Kad nasruos pražūtų / Senas žemės vardas?“ (PT: 17). Nemoralus veikimas taip pat priskiriamas prie karo apraiškų („Kas vagies gudrumais / Išviliojo sūnų“, PT: 16), karas yra ir sujaukta kosminė tvarka: „Linksmas tau, baisūne, / Kad negali saulė / Vartų atrakinti / Ir alyvos žiedo / Rasa padabinti“ (PT: 17). Eilėraštyje plačiai išskleistas pavojingo destabilizuojančio veikimo diapazonas: karas čia pasirodo esantis greta neatsakingo žmogaus žaidimo, nesuvaldytos agresijos, tačiau greta yra ir svarbiausia eilėraščio žinia – kad vaikas atpažįsta galios manipuliacijas: „Ar manai, kad vaikas / Yra šitoks paikas, / Nieko nesupranta, / Kas ten užu lango / Taip dantis galanda?“ (PT: 16).

Ankstesniuose rinkiniuose pasižymėjęs suidealintais gamtos vaizdais, šiame L. Gutauskas atsigręžia į ryšį su gamta praradusį žmogų, jo besaikio viešpatavimo keliamą siaubą: „Mėtos medžių kaulai, / Mėnesienoj šviečia, / Išsigandus saulė / Slapstos už aviečių“ (PT: 10). Vis dėlto eilėraštis užbaigiamas viltingu raginimu – „Ak, čiulbėkit, paukščiai, / Šventą ryto giesmę! / Tegu vėlei siaudžia / Žalios lapų liepsnos“ (PT: 10), o atsakingieji už girių kirtimą lieka tiesiogiai neįvardyti. Iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad L. Gutauskas šioje knygoje vaikams artėja prie abstraktesnio kalbėjimo, problemų kėlimo, platesnio nevaikiško horizonto atvėrimo.

Žymūs ir rinkinio iliustravimo poslinkiai. Knygos viršelį ir skirsnelių atsklandas puošia rombuose įkurdinti emblemas primenantys dekoratyvūs, stilizuoti medžio, paukščio, žuvų atvaizdai (8 pav.). Eilėraščių pabaigą žymi lygiakraščiuose trikampiuose sukomponuoti būdingi folkloriniai (medžio, žiedo, paukščio, žemės, žuvų) ir kt. motyvai su ryškiau pasireiškiančiais deformacijomis ir abstrahavimo bruožais. Kai

Leonardas Gutauskas

Paukščių Takas

8 pav. Iliustracija rinkiniui *Paukščių takas*, viršelis

lakštutės gieda, / Gieda vakaro smuikelis / Ir rasotas Paukščių kelias“ (PT: 4–5). Vaiko ir senolio bendravimas L. Gutausko poezijoje nuolat pabrėžiamas kaip pasaulio pažinimo, vertybių perdavimo, jų atskleidimo ir patikrinimo būdas, o šiame eilėraštyje senolis moko vaiką, kaip mylėti savo kraštą. Kad išvengtų tiesmuko patriotinio angažavimo, artumo ir meilės savo kraštui jausmą šiame eilėraštyje autorius apibendrintai reiškia glaudimo gestu („apkabintų savo kraštą“), o kaip savas kraštas suvokiama erdvė išplečiama per visą aukštą skliautą – nuo žemės iki pat žvaigždžių galaktikos. Panašus vaiko rūpestis pasauliu jau buvo išsakytas rinkinio *Dangaus kalvis Perkūnas* eilėraščiuose, o šiame rinkinyje regime programos tąsą. Rinkinį užbaigiančiame eilėraštyje „Kojos“ jau nebe senolis, o naktinis Paukščių tako kuždesys vaikui pasako, kas jam skirta: „Tolių tolių išmatuoti, / Išmatuoti gylių gylį, / Vis keliauti, nesustoti, / Ir užkopus stiklo pilį, / Akimis apglėbti žemę – / Nuo kraštelio ligi krašto – / Te gėlynai dangų remia! / Ir tamsos galybė mažta!“ (PT: 94). Pasaulio egzistavimą pratęsia veikimas – pažinimas, švelnus rūpestis, kurie čia gretinami su idėja apie grožio ir darnos išlaikomą pasaulį bei priešinimąsi

kuriose iliustracijose dominuoja ornamentinis pradas (eilėraščių „Kilpa“, „Bitės“, „Aidas“), kartojasi elementai, turintys pastovų semantinį turinį – pvz., žydintys augalai įvaizdina žemės erdvę ir joje viešpataujančią darną. Išryškėja kompozicijos svarba – nereta iliustracija yra centrinės kompozicijos, simetrijai nepaklūsta tik smulkios piešinio detalės. Formos lakoniškumas, kurį renkasi autorius, vaizduojamiems objektams teikia apibendrinančių, o ne individualizuojančių bruožų.

Pirmajame visam rinkiniui svarbiame eilėraštyje „Laiptai“ vaikystės kaip kopimo aukštyn (saulės laiptais) ir senatvės kaip leidimosi (žemės laiptais) metaforos žymi ne tik gyvenimo, bet ir savivokos pakopas. Laiptai jais kopiantiems vaikui ir seneliui raginami patarti, kaip jie turį elgtis, o sutikęs vaiką senolis raginamas šiam perduoti žinią, jog „Čia – jo žemė ir nameliai, / Ežerai ir laisvas vėjas! / Kad pramokęs mažas rašto, / Ant kalnelio palypėjęs, / Apkabintų savo kraštą, / Kuriame

destruktyvioms tamsos jėgoms. Šios temos traktuotė nauja vaizduojamu transcendentijos bylojimu vaikui ir siūloma gyvenimo, praeinančio žvaigždžių akivaizdoje, samprata („[Mes, kojėlės – G. B.] / Nešam jauną, nešam seną / Ten, kur žvaigždės tarsi gėlės / Pasakų ugnim rusena“, PT: 94). Tai – jau individuali L. Gutausko etinė vizija, pastebimai nutolusi nuo folklorinės raiškos.

Šiame rinkinyje net kelete eilėraščių kalbama apie mirtį, o Paukščių tako vaizdinys turi ribos, už kurios pasitinka nebūtis, reikšmę. Tačiau ir po mirties išlieka svarbus ryšys su vieta, iš kurios esi kilęs. Eilėraštyje „Žvakės“ pomirtinę senelės vėlės kelionę „per tamsą / Paukščių tako juosta“ (PT: 22) lydi žvakių šviesa, šioje kelionėje „saulės laiptais“ senelė prisimena savo vaikystę, pievas. Eilėraštyje „Laiptai“ tėvynės meilė buvo perteikta pabrėžiant šio jausmo jutimiškumą – savo krašto apkabinimą, o eilėraštyje „Žvakės“ žemės pasiilgimą lengvina ir gailestingumo darbą – senelės kapo lankymą – atlikti padeda pievų kvapą skleidžiančios (į kito jutimo – kvapo – sužadinimą nukreipiančios) bičių vaško žvakės. Eilėraštyje „Bitės“ kalbėdamas apie bites, materialiai apčiuopiamus jų darbus (žiedų lankymą, žiedadulkių rinkimą, vaško gaminimą) L. Gutauskas susimbolina, suteikia jiems saugos ir telkimo prasmę, o pačią bičių veiklą abstraktesniame žmogiško suvokimo lygmenyje susieja su egzistenciniu fenomenu – meile gimtinei, tėvams, dangaus šviesuliams, neišnykstančia net nustojus gyvybės. Stiprus prisirišimas prie gimtinės tampa ne vieno eilėraščio akcentu. Taip keletu minėtų eilėraščių grandyje skirtingomis pajautomis (lytos, klausos, uoslės) užtvirtinamas ryšys su gimtine, o eilėraštyje „Laukinės žąsys“ stebimasi, kaip „Į gimtinę grįžtat [žąsys – G. B.] / Dukart šimtą kartų!“ (PT: 31). L. Gutauskui svarbu parodyti ne tik saitus su tėvyne, bet ir kosminių erdvių beribiškumą („Ten, už saulės vartų, / Kur Sietynai braido / Po ūkus“, PT: 67), iš kurio imasi amžinybės šviesa ir supratimas, jog „Visa taip – iš vieno: / Ir dangus, ir žemė, / Ir gėlėtos dienos, / Ir naktis bežadė...“ (PT: 67). Eilėraštyje „Erdvės“ tik užsimenama apie nesibaigiančią, savo formas keičiančią būtį, o eilėraštyje „Kaulai“ šis kaitos principas pateikiamas kaip šviesi gyvybės tęstinumo vizija: „Ak, vaikeli, kam ta baimė! / Juk iš kaulų stebuklinga / Obelėlė sulapoja – / Šakos obuoliais palinkę <...> // Juk iš kaulų kaip iš sniego / Kyla žolės, auga medžiai, / Juk nėra pasauly nieko, / Kas prapultų amžiams, skradžiai...“ (PT: 92–93). Eilėraštyje „Pėdsakai“ paliečiama laiko ir išnykimo tema taip pat yra susijusi su minėtu pomirtiniu sugrįžimu ir atgimimu. Vaikui šis sudėtingas klausimas praskleidžiamas per seniai įmintų pėdsakų ir iškeliavusio senio dialogą. Senio klausiami („Ar manęs nelauksit, / Jau nebeliūdėsit, / Tik žalių žolynų / Kauburiais žydėsit?“, PT: 60) pėdsakai pasakoja, kad tai laikas jiems liepęs „išnykti, / Dilgėm sužydėti.“ Žmogaus pėdsakų virtimo dilgėlėmis vaizdinys kreipia link persikūnijimo, reinkarnacijos idėjų¹⁸. Dilgėlė, įsikurdavusi jau nykstančių sodybų pakraščiuose,

18 Pomirtinio atgimimo augalu motyvas tarp lietuvių menininkų išpopuliarėjo XX a. 7-ajame dešimtmetyje, o įsikūnijimo dilgėlė vaizdinys yra bendras L. Gutausko ir jo bičiulio Sigitto Gedos kūrybai.

buvo laikoma jų sarge¹⁹, lietuviai tikėję apsauginėmis dilgėlės galiomis – ji laikyta blogį nukreipiančiu augalu²⁰. Eilėraštyje minimas pėdsakų apaugimas žole, pražydėjimas dilgėlėmis filosofškai pateikiamas kaip derybos su laiku, o negrįžtamas tokio pražydėjimo pobūdis nutylimas²¹.

Kaip matyti iš aptartų eilėraščių, šio rinkinio tematika yra išskirtinė anksčiau išleistų L. Gutausko knygų vaikams kontekste. Rinkinyje yra ir ankstesnių rinkinių temas tęsiančių eilėraščių (vientisumu pasižymi antrasis skyrius apie įvairius gyvius), ir, kas aktualu lyginant rinkinių poetiką, folklorinių siužetų (pvz., eilėraštis „Rugys“ parašytas sekant lino kančios pasakojimą), nuo kurių pamažu tolstama, jie eilėraščiuose iškyla fragmentiškai. Štai eilėraštyje „Perkūnas“ dangaus dievas ieško savo ugninės karūnos²², eilėraštyje „Kalviai“ kalviai raginami nukalti „Sidabrinį kardą, / Kad nukirstų skląstį / Nuo saulūžės vartų!“ (PT: 24), taip primenant saulės vadavimo mitą, o saktė apie smalsų gandrą, paleidusį iš maišo varles ir gyvates, eilėraštyje „Gandras“ neišplėtota, nes ji nėra būtina varlių ir gandro nesantaikai paaiškinti. Svarbesnė už folklorinį siužetą neretai tampa autorinė jo plėtotė, atskleidžianti individualų poetinį L. Gutausko talentą: „Ir negirdi kvaksės, / Kaip virš balų būsto / Baltagūžis paukštis / Raudą snapą pusto“ (PT: 36). Ypač gražiai vaiko suvokimas perteiktas eilėraštyje „Šulinys“: „Aš prisimenu, kaip sėmė / Tėvas kibirėlį, / Kibire tarytum auksas / Žvaigždė sumirgėjo. // Aš ją suėmiau delnais / Lyg lelijos žiedą, / Vėl į šulinį paleidau, / Į jos seną vietą“ (PT: 20). Visus rinkinio eilėraščius sukūręs kaip vaiko kreipimasis ar dialogus, L. Gutauskas šio rinkinio lyrinį herojų mato kaip lygiavertį pokalbio apie įvairiaspektrį būties vyksmą dalyvį, nuvokiantį apie tykančius pavojus ir gerai žinantį, jog šiame pasaulyje jam, vaikui, priklauso didelė galia – „akimis apglėbti žemę“ (PT: 94) (9 pav.). Auklėjamosios paskatos, eilėraščiuose neįkyriai skleidžiamos etinės vertybės, grožio pajautos, subtilus gamtos ir žmogaus pasaulių suartinimas leidžia tikėtis, jog vaiko sąmonėje įsišaknys savo paskirties šiame pasaulyje suvokimas, priklausomybės darniai visumai pojūtis ir iš jo kylantis atsakomybės jausmas bei harmonijos, pusiausvyros siekiamybė. Neveltui rinkinys pavadintas *Paukščių takas* – jo herojaus žvilgsnis aprėpia žemę ir žvaigždėtą erdvę, pirmąkart visoje L. Gutausko kūryboje vaikams paminima amžinybė ir laiko negrįžtamumas.

19 Istorikė etnologė Regina Merkienė dilgėlę traktuoja kaip maginę saugą pasižymintį augalą: „[M]etafizinės erdvės požiūriu augalas gali simbolizuoti maginę saugą, kaip antai <...> dilgėlės ar šermukšnio šakelės, kuriomis per Jonines buvo kamšomos tvartų angos, kad niekas negalėtų pakenkti jose uždarytiems gyvuliams“ (Merkienė 1999: 197).

20 Dundulienė 1991: 193.

21 Žvelgiant iš dar didesnės perspektyvos, dilgėlė sieta su praradimo, našlystės ar našlaitystės temomis.

22 Nijolė Laurinkienė nurodo, jog Simono Grunau kronikoje minima prūsų Perkūno karūna iš liepsnų (*Baltų religijos ir mitologijos* šaltiniai 2001: 103), o „[I]etuvų žodinėje tradicijoje liudijama, kad ugnis galinti degti ant Perkūno galvos (LTR 832/38)“ . Cituojama pagal: Laurinkienė, N. Griaustinio dievas ir su juo susijęs mitas. Prieiga per internetą: <http://alkas.lt/2017/06/27/n-laurinkiene-griaustinio-dievas-ir-su-juo-susijes-mitas/> [žiūrėta 2020 05 20].

Išvados

Žvelgiant į visą Leonardo Gutausko poezijos knygų vaikams gretą, matyti, kaip nuosekliai autorius brandino mažuosius savo poezijos skaitytojus. Kiekvienas skirtingos tematikos rinkinys išsiskiria savita, nesikartojančia koncepcija, – tai geriausiai atskleidžia jau aptartos knygelių iliustravimo strategijos. Santūrus L. Gutausko eilėraščių tonas, į žinių perteikimą orientuota kūrinėlių dauguma rodo autorių susitelkusį į lavinamuosius, auklėjamuosius tikslus. (Už šio straipsnio ribų liko L. Gutausko kūrybos santykio su etnomuzikologija ir koloristikos reikšmių tyrinėjimai.) Eiliuotų, intriga grįstų pasakaičių, kokiomis garsėjo poetai Kostas Kubilinskas, Eduardas Mieželaitis, Justinas Marcinkevičius ar Martynas Vainilaitis, L. Gutauskas nekūrė. Jo eilėraščiams nebūdingas aktyviai veikiantis, gaivališkas vaikas-de-

9 pav. Iliustracija rinkiniui *Paukščių takas*, p. 83

miurgas, kokį *Baltojo Nieko dainelėse* sukūrė Sigitas Geda²³, nebūdingas ir imitacinis vaikiškumas, – atvirkščiai, į vaiką-skaitytoją žvelgta kaip į pokalbio partnerį, pasaulis vaizduotas kuo atpažįstamesnis, tačiau lygia greta sugebėta atskleisti tikroviškumo ir stebukliškumo sankirtas, o patį pasaulio patyrimą ne sudabartinti, o archajizuoti. Kurdamas knygeles L. Gutauskas į eilėraščius ir iliustracijas inkrustavo daugybę tautosakos ir tautodailės citatų, jomis perteikė specifinius lietuviškos savimonės bruožus, o ornamentika ir daugelyje iliustracijų pasikartojančia centrine kompozicija įtvirtino pasaulio kaip darnios visumos suvokimą, pabrėžė žmogiškąjį mastelį pranokstančią žvaigždžių akivaizdą ir taip diegė etinio santykio su pasauliu ir visata sampratą. Atkūrus Nepriklausomybę jau trumpojoje L. Gutausko prozoje vaikams (*Kam katinui ūsai*, 1996) šią etinę viziją sustiprins ir krikščioniškoji problematika.

Gauta 2022 02 04
Priimta 2022 03 15

23 Kazlauskienė 2011: 13, 213.

Literatūra

1. Andrijauskas, A. *Grožis ir menas: Estetikos ir meno filosofijos idėjų istorija (Rytai–Vakarai)*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1996.
2. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*. T. 2. Sudarė N. Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001.
3. Bernotienė, G. „Dilgėlė vėjo rankoj“: Tėvynės kraštovaizdžio sakralizavimas Sigito Gedos, Leonardo Gutausko ir Jono Juškaičio poezijoje. *Vakarykščio pasaulio atgarsiai*: mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2018: 260–270.
4. Četkauskaitė, G. Paaikškinimai. *Dzūkų melodijos*. Sudarė ir parengė G. Četkauskaitė. Vilnius: Vaga, 1981.
5. Čigriejus, H. Mes turėjom tarpusavyje visiškai laisvą pasaulį (Rimanto Kmitos pokalbis su poetu ir prozininku Henriku Algii Čigriejumi). *Nevienareikšmės situacijos: pokalbiai apie sovietmečio literatūros lauką*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2015.
6. Dundulienė, B. *Lietuvos etnologija*. Vilnius: Mokslas, 1991.
7. Gutauskas, L. Menas. *Švyturys*. 1989. Nr. 4: 28.
8. Gutauskas, L. *Petriukas debeselis*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2009: 53.
9. Gutauskas, L. *Vartai po diemedžiu*. Vilnius: Vaga, 1976.
10. Gutauskas, L. *Juokdarys*. Vilnius: Vaga, 1985.
11. Kazlauskienė, G. Medis Sigito Gedos lyrikoje vaikams: grįžinėjimui prie archetipų. *Acta humanitarica universitatis Saulensis*. 2011. T. 13.
12. Laurinkienė, N. Griaustinio dievas ir su juo susijęs mitas. Prieiga per internetą: <http://alkas.lt/2017/06/27/n-laurinkiene-griaustinio-dievas-ir-su-juo-susijes-mitas/> [žiūrėta 2020 05 20].
13. Martinaitis, M. *Kukučio baladės*. Vilnius: Vaga, 1977.
14. Merkienė, R. Augalai XX a. lietuvių pasaulėjautoje: realija simbolių sistemoje. *Senovės baltų kultūra*. T. 5: *Augalų ir gyvūnų simboliai*. Vilnius: Gervėlė, 1999.
15. Razauskas, D. Iš baltų mitinio vaizdymo juodraščių: Aušrinė (ir Vakarinė). *Liaudies kultūra*. 2011. Nr. 6: 17–25.
16. Skabeikytė, G. Noriu pas žvaigždes keliauti... *Tarybinis mokytojas*. 1980 11 21.
17. Skabeikytė, G. Tautosaka L. Gutausko poezijoje vaikams. *Darbai ir dienos*. 1995. Nr. 1: 187–199.
18. Skabeikytė, G. Iš kur semiamos giesmės. *Literatūra ir menas*. 1984 08 18: 6.
19. Skabeikytė-Kazlauskienė, G. Leonardas Gutauskas: Paklusus liaudies meno principams. *Mitas – tautosaka – vaikų literatūra*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2007: 100–119.
20. Skabeikytė-Kazlauskienė, G. Unikaliomis meninėmis prigimties kūrėjui Leonardui Gutauskui – 80. [2018]. Prieiga per internetą: <https://rubinaitis.lnb.lt/index.php?1451390944> [žiūrėta 2022 02 22].
21. Stankevičienė, R. Švč. Mergelės Marijos siužetas Lietuvos liaudies dailėje. *Menotyra*. 1999. Nr. 2: 14–31.
22. Strazdas, A. *Raštai*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1957.
23. Vėlius, N. *Senovės baltų pasaulėžiūra*: Struktūros bruožai. Vilnius: Mintis, 1983.
24. Vainilaitis, M. Kelias neša gerą žinią. *Literatūra ir menas*. 1981 06 20: 5.
25. *Žmogus ir gamta: Lietuvių liaudies sakmės, pasakėčios, pasakojimai, papročiai*. Parengė B. Kerbelytė. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2017.

Gintarė Bernotienė

Leonardas Gutaszkas's Poetry Books for Children. Reviving the Folkloric Worldview: An Authorial Style

Summary

The article examines the poetry books for children that Leonardas Gutaszkas wrote and illustrated in the late Soviet era as a distinctive artistic phenomenon with its own evolution. In his children's books, which resemble the *livre d'artiste* and differ from it only in their print runs and the printing mode, Gutaszkas reveals a worldview of distinct national features, which will not go unnoticed by critics. In his original work, which relies heavily on the folklore and folk-art tradition, Gutaszkas achieves an impressive harmony blending different authorial and folkloric styles. A poet and an artist at the same time, he had the opportunity to express his artistic worldview through the interconnected and complementary means of words and images and the harmonious interrelation of poetry and illustrations. These multi-layered intermedial overlaps that Gutaszkas created in his texts unfold through a careful analysis of the authorial part of the text and illustrations and its constant interaction with the tradition. It enables regarding Gutaszkas's work as a meticulous process of synthesising various layers of culture, in which innovation competes with the aspiration to uphold the tradition. The reviving of the folkloric worldview is only one of the intentions that Gutaszkas was committed to in his books for children. The principles of stylisation, decorativeness, and the fairy-tale quality, which come from folklore and folk art and are characteristic of his early books, are later enhanced by emphasising the elements of goodness, harmony, and beauty that transcend the framework of the ethnic tradition and are inherent in it at the same time. In Gutaszkas's later works for children, one sees more pronounced attempts to convey the ethical values of the worldview and to awaken the creative powers of the growing recipient of the books in order to harmonise the world.

KEYWORDS: Leonardas Gutaszkas, children's poetry, illustrations, ethnic culture, intertextuality, Soviet era

